

Finantspädevuse kui elukestva õppe võtmepädevuse raamistik

Olav Aarna^{a1}, Leonore Riitsalu^b, Urve Venesaar^c

^a *Estonian Business School*

^b *Tartu Ülikooli Johan Skytte poliitikauuringute instituut*

^c *Tallinna Tehnikaülikool*

Annotatsioon

Inimestelt oodatakse varasemast suurema vastutuse võtmist oma rahalise heaolu eest kogu elukaare jooksul ja keerukate valikute langetamist mitmesuguste finantsteenuste hulgast. See nõuab elukestvaid finantspädevuse arendamist. Eestis tegeletakse sellega aga eelkõige üldhariduskoolis ning sealgi on see teiste ainevaldkondade osa ja selgelt defineerimata. Finantspädevust kajastab vaid ettevõtlusõppe raamistiku finantskirjaoskuse alapädevus. Elukestva õppe jaoks on suuniseid antud riiklikus rahatarkuse strateegias, kuid sealgi pole finantspädevust defineeritud. Et seda lünka täita ja võimaldada süstemaatilisemat finantspädevuse edendamist, loome finantspädevuse kui elukestva õppe võtmepädevuse raamistiku. Selleks analüüsime teaduskirjandust, teiste riikide määratlusi ja OECD suuniseid. Finantspädevuse täiuslikkuse tasanditena käsitleme rahalise heaolu komponente. Tulemused võiksid kasutust leida poliitikakujundajate ja finantshariduse pakkujate töös ning anda ainest edasisteks uurimusteks.

Võtmesõnad: elukestva õppe võtmepädevused, finantspädevus, finantsharidus, ettevõtluspädevus, pädevusraamistik

Sissejuhatus

Finantspädevus on oluline tänapäeva maailmas hästi toime tulemiseks. Inimestel on varasemast enam võimalusi oma karjääri ja rahaasjade korraldamiseks, aga suurema valikuvõimalusega kaasneb ka suurem vastutus iseenda heaolu kindlustamise eest. Samuti lisab vastutuskoormat Eestis rakenduv pensionireform, mis eeldab, et inimesed asuksid senisest enam iseseisvalt investeerima. Viimaseks ei pruugi ta piisavalt valmis olla ega vajalikke oskusi omada, seepärast on nii Eestis kui ka teistes arenenud riikides hakatud enam tähelepanu pöörama finantspädevuse edendamisele. Äsja algatasid Euroopa Komisjon ning Majandusliku Koostöö ja Arengu Organisatsioon (OECD)

¹ Estonian Business School, Ants Lauteri 3, 10114 Tallinn; olav.aarna@ebs.ee.

koostööprojekti Euroopa Liidu finantspädevuse raamistiku loomiseks (European Commission, 2021). Paraku on aga leitud, et finantsharidusel kui finantspädevuse edendamise protsessil on kasin mõju inimeste teelikule finantskäitumisele (Fernandes *et al.*, 2014; Kaiser *et al.*, 2020; Kaiser & Menkhoff, 2017). Seega pole finantspädevuse arendamisel elukestvas õppes tõhusate lahendusteni veel jõutud.

Rahatarkus ja finantskirjaoskus on Eestis kasutusel sünonüümidena. Eesti elanike finantskirjaoskuse edendamise programmis aastateks 2013–2020 on rahatarkust defineeritud kui „rahaasjades arukate otsuste tegemiseks vajalikke teadmisi, oskusi ja hoiakuid ning nendele tuginevat käitumist“ (Rahandusministeerium, 2013, lk 3). Meie ettekujutuses on finantskirjaoskuse edendamisega seoses täpsem rääkida finantspädevuse edendamisest ja arendamisest. Indiviidi kui elukestva õppija vaates mõistame finantspädevust kui arendatavat motivatsiooni ja kindlust, teadmisi ja oskusi, hoiakuid ja käitumist, mis võimaldavad suurendada isiklikku ja ühiskondlikku rahalist heaolu. Ühiskonna vaates on aga tegemist finantspädevuse arendamiseks sobiva õpikeskkonna loomisega. Finantspädevuse edendamise protsessi nimetatakse finantshariduseks (OECD, 2005). Rahaline heaolu tähendab tajutud võimet säilitada praegune elatustase ja saavutada soovitud elustiil ning rahaline vabadus tulevikus (Brüggen *et al.*, 2017).

Eestis ei ole finantspädevust seni üheselt defineeritud ega asjaomast pädevusraamistikku loodud. Eesti elanike rahatarkuse edendamise strateegias aastateks 2021–2030 on finantspädevuse arendamiseks püstitatud kolm eesmärki (Rahandusministeerium, 2021):

- 1) Rahatarkus on kõigile kättesaadav.
- 2) Rahatarkust kasutatakse igapäevaelu otsuste tegemisel.
- 3) Toetav keskkond julgustab rahatarkuse rakendamist.

Esimest kahte neist võiks tõlgendada kui finantspädevuse edendamise kirjeldust, viimane aga puudutab pigem finantsteenuste pakkujaid ja järelevalvet. Esimese kahe hindamiseks kasutatakse finantskirjaoskuse uuringute tulemusi (nt PISA finantskirjaoskuse uuringud, OECD täiskasvanute finantskirjaoskuse uuringud; OECD, 2020a, 2020b) ja registrites sisalduvaid finantskäitumise andmeid (nt Eesti Panga ja Pensionikeskuse statistika).

Noorte finantspädevuse arendamiseks on sellekohased teemad liidetud ühiskonnaõpetuse, ettevõtlus- ja majandusõpetuse ainekavadesse nii põhikooli- kui ka gümnaasiumiastmes (Civitta Eesti AS, 2020). Lisaks on Eesti Pangaliidu, pankade ja Finantsinspeksiooni eestvedamisel regulaarselt toimunud külalistunnid üldhariduskoolides üle Eesti. Finantspädevuse edendamiseks pakuvad sellekohaseid valikaineid mitmed kõrgkoolid, välja on antud

rahatarkuse õpikuid, loodud õppematerjale ja digitaalseid õpikeskkondi. Täiskasvanuile on tehtud koolitusi, kirjutatud raamatuid ja blogisid ning loodud tarbijaveeb minuraha.ee (Põder *et al.*, 2020). Need on aga tihtilugu ühekordsed ja omavahel vähe seotud tegevused. Senise lähenemise puudujääke näitab ilmekalt asjaolu, et eelmise, 2013–2020. aastani kehtinud riikliku rahatarkuse edendamise programmi (Rahandusministeerium, 2013) eesmärgid jäid kaheksa aasta jooksul valdavas osas saavutamata (Turu-uuringute AS, 2019). Finantspädevuse võtmepädevusena käsitlemise vajalikkusele tähelepanu juhtinud ka koolijuhid ja õpetajad (Civitta Eesti AS, 2020), OECD (2016) ja Euroopa Komisjon (European Commission, 2021).

Siinses artiklis selgitame ja täpsustame finantspädevuse mõistet elukestva õppe vaates ja loome finantspädevuse raamistikku. See võimaldab finantspädevust elukestvas õppes senisest süsteemsemalt edendada. Kuna rahaasjus tehakse kaalukamaid otsuseid pärast üldharidus-, kutse- ja/või kõrgkooli lõpetamist, peaks meie hinnangul finantspädevuse edendajate fookus oluliselt nihkuma elukestvale õppele.

Kontseptuaalse artikli kirjutamisel soovitatakse lähtuda kolmest elemendist: selgitamine, eristamine ja illustreerimine (Skilton, 2011). Seepärast selgitame esmalt teoreetilist tausta ja kasutatavaid konstrukte, seejärel toome esile, mil moel meie käsitlus erineb olemasolevatest lähenemistest finantspädevuse määratlemisele, ning lõpetame illustreerivate õpiväljundite ja tegevusnäitajate esitamisega uues finantspädevuse raamistikus. Meie eesmärk on muuta finantspädevus mõõdetavaks elukestva õppe võtmepädevusena².

Püstitatud uuringu eesmärgist lähtudes sõnastasime kolm uurimisküsimust:

- 1) Mida tähendab olla pädev?
- 2) Kuidas kirjeldada elukestva õppe võtmepädevust?
- 3) Kuidas muuta finantspädevust mõõdetavaks elukestva õppe võtmepädevusena?

Analüüsi tulemusena loodud finantspädevuse raamistikku saab rakendada finantshariduse kavandamisel ning finantspädevuse hindamisel. Meie tulemused võiksid eelkõige huvi pakkuda poliitikakujundajatele ja finantshariduse pakkujaile.

Artikli esimeses osas avame pädevuse mõistet ja selle kirjeldamise viise, toome sisse pädevuse mõiste dualistliku käsituse (ühiskonna ja õppiija vaade), analüüsime elukestva õppe võtmepädevuste mõõdetavaks muutmiseks loodud pädevusraamistike üldist struktuuri ning esitame selle baasil pädevusraamistiku

² Artikli autorid pakuvad senise termini *operatsionaliseerima* asemele omakeelse vaste *mõõdetavaks muutma*.

üldise mudeli. Teises osas uurime, kuidas on finantspädevust kui igale inimesele olulist võtmepädevust kirjeldatud teistes riikides. Artikli kolmandas osas analüüsime, kuidas on finantskirjaoskust kui ühte alapädevust kirjeldatud ettevõtluspädevuse raamistikus EntreComp ja Eesti ettevõtluspädevuse raamistikus. Neljandas osas esitame finantspädevuse kui uue elukestva õppe võtmepädevuse raamistiku, mis lähtub pädevusraamistiku üldisest mudelist ja olemasolevate finantspädevuse raamistike analüüsist. Lõpetame soovitustega tulemuste kasutamisest ja edasisteks uurimusteks.

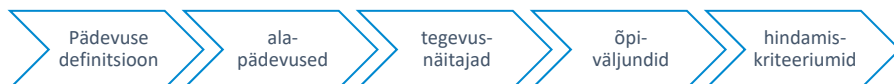
Mida tähendab olla pädev?

Pädevuse mõistet asjatundlikkuse tähenduses on kasutatud sajandeid. Viimase enam kui poolsajandi jooksul on see mõiste juurdunud motivatsiooni- ja psühholoogias, ärijuhtimises ja haridusteaduses. Pädevuse mõistet kasutatakse organisatsioonijuhtimise, personalijuhtimise, inimvara arendamise, professionaalse arengu juhtimise ja hariduspoliitika kontekstis (Mulder & Winterton, 2017). Üks pädevuse tuntumaid uurijaid Martin Mulder defineerib pädevuse kui „... suutlikkuse või üldise võimekuse, tulemuslikku tegutsemist võimaldavate omaduste kogumi.“ (Mulder 2014).

Saksa akadeemilises traditsioonis mõistetakse pädevust kui konteksti spetsiifilist valmidust (võimekust) millegi saavutamiseks, mida on võimalik omandada õppimise teel. Rõhuasetus valmidusel viitab pädevuse latentsusele, st pädevus pole otseselt vaadeldav, küll aga arendatav, st õpitav (Klieme *et al.*, 2008, lk 8; refereeritud Glaesser, 2019 põhjal). Samas saab pädevus väljenduda vaid tegevuslikult, st pädevuse hindamiseks tuleb luua olukord, mis võimaldab hinnataval demonstreerida oma pädevust mingis kontekstis.

Pädevuse mõiste mõõdetavaks muutmine

Pädevuse mõistet muudetakse mõõdetavaks pädevusmodelitega, mis kirjeldavad pädevust erinevaid atribuute kasutades ja erineval detailsuse astmel. Pädevuse kirjelduse detailsuse astmete järjestuse üldloogika, mis põhineb pädevuse kirjelduste analüüsil, on esitatud joonisel 1.

Joonis 1. Pädevuse kirjelduse detailsuse astmed.

Seejuures võib alapädevuste kirjeldus omakorda olla kaheastmeline: esmalt määratletakse pädevusvaldkonnad ja seejärel nende alapädevused.

Pädevuse hindamise aspektist on kaks oluliselt erinevat võimalust:

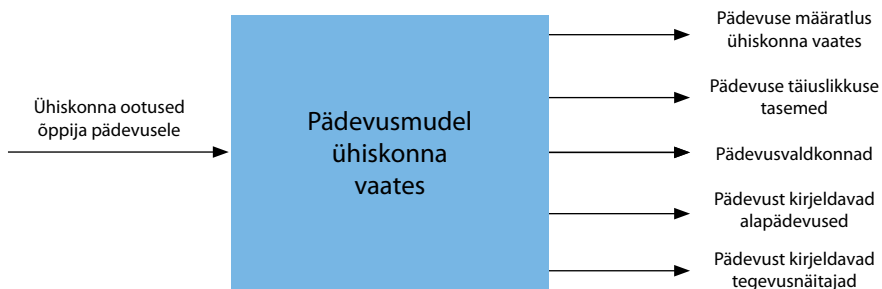
- 1) tegevusnäitajate (käitumise) põhine hindamine: alapädevused => tegevusnäitajad => hindamiskriteeriumid;
- 2) õpiväljundite (teadmiste, oskuste, hoiakute) põhine hindamine: alapädevused => õpiväljundid => hindamiskriteeriumid.

Sotsiaal-konstruktivistlikus paradigmas on keelel institutsionaalset reaalsust loov roll. Sellele tuginedes lõi J. R. Searle analüütilise meetodi, mis võimaldab tõlgendada kokkulepitud definitsioonide toimimist või mittetoimimist. Selle meetodi kohaselt annavad inimkooslused nähtusele institutsionaalse fakti staatuse läbi sõlmitud kokkuleppe ja selle aktsepteerimise. Searle'i mudeli kohaselt on kokkulepe teatava nähtuse staatuse ja funktsiooni kohta väljendatav valemiga „X tähendab Y kontekstis C“, st tähendus on kontekstispetsiifiline (Prøitz, 2010).

Siinse artikli jaoks tähendab see pädevuse kirjeldamist kahes eri kontekstis:

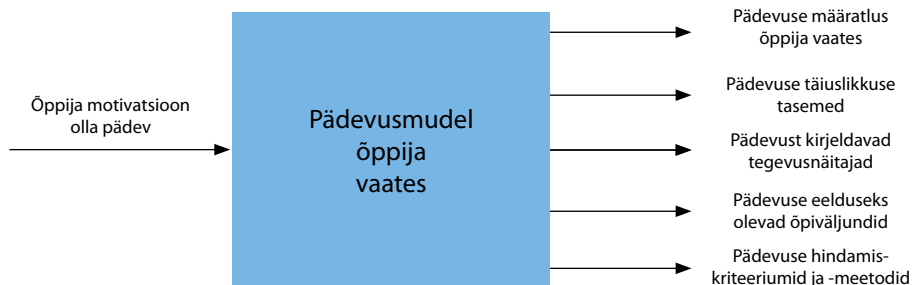
- 1) pädevusmudel³ ühikonna vaates (vt joonist 2),
- 2) pädevusmudel õppija vaates (vt joonist 3).

Pädevuse mõiste dualistlikule olemusele on tähelepanu juhtinud ka Tutlys ja Aarna (2017), näidates, et ühikonna ja elukestva õppija vaatepunktist on pädevusel erinev tähendus.

Joonis 2. Pädevusmudel ühikonna vaates (allikas: autorid).

³ Mudel on mingi asja/nähtuse lihtustatud esitus: verbaalne, matemaatiline või füüsiline. Pädevusmudel on pädevuse mõiste mistahes kirjeldus.

Joonis 3. Pädevusmodel õppija vaates (allikas: autorid).

Ühiskonna vaates tähendab pädevus inimese demonstreeritud (tõendatud) võimekust täita teatavat rolli, funktsiooni või ülesannet. Seejuures määrab pädevuse rakendusvaldkonna täidetav roll, funktsioon või ülesanne. Inimese võimekust täita teatavat rolli, funktsiooni või ülesannet kirjeldab ühiskonna vaates tema tegelik käitumine konkreetses elu- või tööolukorras, mida kirjeldatakse tegevusnäitajatega. Õppija vaates tähendab pädevus rolli, funktsiooni või ülesande täitmiseks vajalike teadmiste, oskuste ja hoiakute (õpiväljundite) olemasolu. Olgu rõhutatud, et õpiväljundite saavutus on ühiskonna vaates pädevuse tarvilik, kuid mitte piisav tingimus.

Ühiskonna ja õppija vaate selge eristamine võimaldab vähemalt osaliselt selgitada pädevuse mõiste erinevate määratluste paljusust ja kohatist vastutulisust. Ühendades ühiskonna ja õppija vaate, võib jääda ekslik arusaam, et õpiväljundite saavutus tagab automaatselt õppija pädevuse ühiskonna vaates.

Pädevusraamistikud

Pädevusraamistik ühendab pädevusmodeli ühiskonna ja õppija vaate. Pädevusraamistik on vahend, millega ühiskond edastab inimestele, millist tegevust ta ootab ja tunnustab nende erinevates rollides, erinevate funktsioonide või ülesannete täitmisel. Teisalt määratleb raamistik inimeste soovitud käitumise eelduseks olevad teadmised, oskused ja hoiakud (õpiväljundid). Pädevusraamistik võib sisaldada ka hindamisvahendeid, näiteks Euroopa keelepädevuse raamistik (Haridus ja Teadusministeerium, 2007).

Horisontaalne pädevusraamistik määratleb tegevusvaldkonnas vajalike pädevuste kogumi, näiteks OECD täiskasvanute finantskirjaoskuse pädevusraamistik (OECD 2016) ja Euroopa Liidu elukestva õppe võtmepädevuste raamistik (European Parliament and Council, 2018). Vertikaalne pädevusraamistik kirjeldab mingi pädevuse erinevad täiuslikkuse tasemed. Kahe mõõtmeline pädevusraamistik ühendab pädevuse horisontaalse ja vertikaalse mõõtme, nagu ettevõtluspädevuse raamistik EntreComp (Bacigalupo *et al.* 2016) ja digipädevuse raamistik DigComp (Carretero *et al.*, 2017).

ELi soovitus elukestva õppe võtmepädevuste raamistikust määratleb kaheksa võtmepädevust. Neid on kirjeldatud kolmes osas:

- 1) inimese oodatav suutlikkus midagi teha, kirjeldatuna alapädevuste kogumina, st pädevus ühiskonna vaates;
- 2) võtmepädevusega seotud põhioskused, nt kriitiline mõtlemine, probleemide lahendamine, meeskonnatöö, suhtlemis- ja läbirääkimisoskus;
- 3) asjakohased teadmised, oskused ja hoiakud, st pädevus õppija vaates.

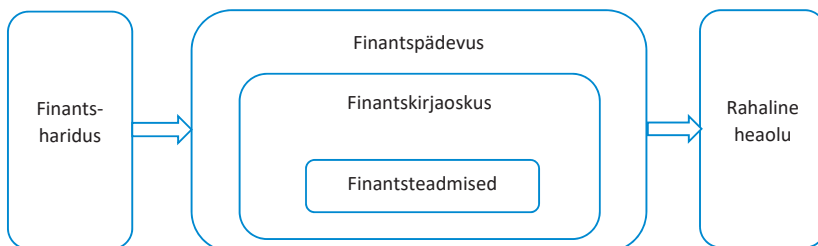
Just õpiväljundeid nimetatakse ELi soovitusel võtmepädevuseks. Paraku puuduvad aga enamasti võtmepädevuste kirjeldused tegevusnäitajate kaudu, mis võimaldaksid hinnata nende saavutatuse taset. ELi soovitus viitab ka sellele, et võtmepädevuste kirjeldused võiks arendada välja pädevusraamistikeks, mis võimaldaksid pädevuse diagnoosivat, kujundavat ja kokkuvõtlikku hindamist ja valideerimist asjakohasel tasemel (European Parliament and Council, 2006, 2018).

Finantspädevuse senine käsitlus

Finantspädevust tõlgendavad finantshariduse pakkujad, poliitikakujundajad ja teadurid erinevalt. Eestis on neid sisuliselt käsitlenud riiklikus finantskirjaoskuse edendamise programmis (Rahandusministeerium, 2013, 2021) ning põhikooli riiklikus õppekavas (Riigi Teataja § 4 lõige 1, Vabariigi Valitsus, 2020) ja gümnaasiumi riiklikus õppekavas üldpädevuste raames, samuti ühiskonnaõpetuse, majandus- ja ettevõtlusõppe õppekavad (Civitta Eesti AS, 2020). Finantspädevust üheski neist otseselt defineeritud pole. Pigem on kirjeldatud, kuidas rahatark inimene käitub, st sõnastatud on tegevusnäitajad.

Finantspädevuse valdkonna olulisemad mõisted

Finantspädevusega seonduvad olulisemad mõisted on finantsteadmised, finantskirjaoskus, finantsharidus ja rahaline heaolu. Nende omavahelised seosed on esitatud joonisel 4.

Joonis 4. Lihtsustatud skeem finantspädevusega seonduvate mõistete omavahelistest seostest autorite tõlgenduses.

Teaduskirjanduses on enam tähelepanu saanud finantskirjaoskus. Selle defineerimisel on aga mitmeid lähenemisi. Annamaria Lusardi koolkond näeb seda finantsteadmiste sünonüümina (Klapper *et al.*, 2014; Lusardi, 2015), OECD tõlgendab seda teadmiste, hoiakute ja käitumise summana (OECD, 2020a). PISA finantskirjaoskuse uuringus on sel mõistel laiem tähendus:

„Rahaasjade ja nendega seotud riskide teadmine ja mõistmine, motivatsioon ja kindlus neid teadmisi erinevates olukordades kasutada parandamiseks isiklikku ja ühiskondlikku rahalist heaolu ning võimaldamaks majanduselus osalemist.“ (OECD, 2020b)

See definitsioon toob välja motivatsiooni ja kindluse rolli finantsteadmiste rakendamisel ning finantspädevuse edendamise peamise eesmärgi – rahalise heaolu suurendamise.

Finantskirjaoskuse defineerimise lähenemiste rohkuse kõrval on kasutusel ka teisi sarnaseid mõisteid. Eelkõige ingliskeelsetes kultuurides kasutatakse finantskirjaoskuse laiemas tähenduses väljendit võimekus rahaasjus. Näiteks Uus-Meremaa finantshariduses mõistetakse seda nii:

„Võimekus rahaasjus läheb kaugemale kui see, mida rahast teame. See on kindlustunne tegemaks arukaid otsuseid, kuidas oma rahaasju korraldada nii, et see meile nii tänases kui tulevikus kasulik on, võimaldamaks oma eesmärke saavutada, tagamaks meie perele toimetuleku ning lõpptulemusena jõudmaks pensionipõlve heas rahalises seisus.“ (Commission for Financial Capability, 2020).

Meie tõlgenduses on see pigem finantspädevus.

Hispaaniakeelsetes riikides räägitakse aga finantskultuurist (CNMV & Banco de España, 2020): *teadmiste, oskuste ja igapäevaste praktikate valdamine teadlike ja mõistlike finantsotsuste tegemiseks läbi kogu elu*. See sisaldab ka harjumuste rolli, mida väljendite *finantskirjaoskus* ja *võimekus rahaasjades* definitsioonid ei sisalda. Ühest küljest viitab see käitumisteadlaste tõdemustele harjumuste kujundamise olulisusest ning nende muutmise raskusest (Duhigg, 2013; Greenberg & Hershfield, 2019; Schmidtke *et al.*, 2020). Teisest küljest seostub see praktikateooriaga, mis rõhutab ühiskonnas tavaks saanud praktikate rolli valikute tegemisel indiviidi käitumise suunamise asemel (Keller & Vihalemm, 2017; Vihalemm *et al.*, 2013).

Finantskirjaoskuse terminoloogilisele segadusele on tähelepanu juhtinud paljud autorid (Huston, 2010; Nicolini *et al.*, 2013; Schuchardt *et al.*, 2009; Riitsalu & Pöder, 2016), kuid ei näi tõenäoline, et selle mõiste suhtes üksmeel saavutataks. Olemasolevad definitsioonid pakuvad eelkõige elukestva õppija vaadet finantspädevusele, st oodatavaid õpiväljundeid, ja sedagi mõnel juhul

vaid vajalike teadmiste juures. Seejuures jääb välja toomata ühiskonna vaade finantspädevusele, sh oodatav käitumine.

Ka finantshariduse tõlgendamisel on erinevaid lähenemisi. Ühed tõlgendavad seda kitsalt rahaasjade formaalharidusena, finantskirjaoskuse edendamise protsessina, teised aga näevad ka õppija enda tegevusi finantspädevuse arendamiseks selle osana. OECD kasutab ka siin laiemat mõistet:

„Finantsharidus on protsess, mille käigus tarbijad täiendavad oma teadmisi finantsteenustest ning läbi info, juhendamise ja/või nõustamise arendavad oskusi ja kindlust teadvustamiseks riske ja võimalusi rahaasjus, tegemaks teadlikke valikuid, teadmaks võimalusi abi saamiseks ja tegutsemaks muul moel oma rahalise heaolu suurendamiseks.“ (OECD, 2005)

Seega ühendab OECD definitsioon õppija ja ühiskonna vaate. Kokkuvõtvalt, finantsharidus on finantspädevuse edendamine eesmärgiga suurendada inimeste ja ühiskonna rahalist heaolu (vt joonist 4).

Sarnane terminoloogiline segadus valitseb rahalise heaolu tõlgendamisel (Riitsalu & van Raaij, 2020). Olgu siin esitatud vaid rahalise heaolu definitsioon, millele siin analüüsis tugineme: „tajutud võime säilitada praegune elatustase ja saavutada soovitud elustiil ning rahaline vabadus tulevikus“ (Brüggen *et al.*, 2017; Riitsalu, 2019b).

Finantspädevuse olemasolevad raamistikud

Teistes riikides on eelkõige poliitikakujundajad ja finantshariduse pakkujad loonud finantspädevuse raamistikke niihästi üldhariduskoolide, täiskasvanuõppe kui ka kitsamate sihtrühmade tarvis (nt piiratud teovõimega isikud, noored). Valdavas osas on need horisontaalsed, kajastades eri pädevusvaldkondi ja kategooriaid, kuid ei esita täiuslikkuse tasemete kirjeldusi (OECD, 2016). Teaduskirjanduses leidub finantspädevuse definitsioone ja kontseptualiseeringuid vähe ning needki tihtilugu võrdsustavad finantspädevuse finantskirjaoskuse, finantsteadmiste või võimekusega rahaasjus (Lusardi, 2012; Lind *et al.* 2020).

Tabelis 1 on näha lähenemiste erinevus nii riigiti kui ka sihtrühmiti. Nii mõnigi neist kasutab finantskirjaoskust või võimekust rahaasjus finantspädevuse sünonüümina. Pädevusvaldkondadeks loetakse pädevusraamistiku üldmudeli tähenduses õpiväljundeid, tegevusnäitajaid ning pädevusvaldkondi. Seega puudub ühine arusaam finantspädevuse tähendusest ja selle raamistikust.

Tabel 1. Finantspädevuse definitsioonid ja pädevusvaldkonnad

Finantspädevuse definitsioon	Pädevusvaldkonnad ja -kategoriad	Riik ja sihtrühm	Allikas
Määr, mil indiviidide finantsotsused vastavad valikuile, mida nad teeksid, kui mõistaksid täielikult kõiki valikuvõimalusi.	–	USA, kogu populatsioon	Ambuehl <i>et al.</i> , 2014
Indiviidi võime teha oma raha ja vara puudutavaid ratsionaalseid otsuseid.	Igapäevaste rahaasjade ja -murede lahendamine, võlgade ja varade juhtimine, rahaasjade kaalumine ja otsustamine.	Austraalia, piiratud teovõimega isikud	Webber <i>et al.</i> , 2002
Võime adekvaatselt sooritada kontekstipõhiseid tegevusi.	Võimekus igapäevaste rahaasjade korraldamisel ja hindamisel; kognitiivsed võimed rahaasjus valikute tegemisel; võlgade ja varade juhtimine; teadmine, kust rahaasjus abi ja nõu saab.	Austraalia, piiratud teovõimega isikud	Kershaw & Webber, 2004, 2008
Võime ja teadmised finantskirjaoskusest ning arvutusoskus.	–	Austraalia, pensionikogujad	Bateman <i>et al.</i> , 2012
Sünonüüm finantskirjaoskusele.	–	Saksamaa, üliõpilased	Fürstenau & Hommel, 2019
Holistiline, pädevuspõhine vaade finantskirjaoskusele, defineeritud potentsiaalina efektiivselt planeerida, ellu viia ja kontrollida rahalisi otsuseid.	Ülevaade ja kontroll oma rahalise olukorra üle, eelarve pidamine ja ettevaatlik rahakasutus	Saksamaa, 16–25-aastased õpilased ja üliõpilased	Wuttke & Aprea, 2018
Finantskirjaoskus on pädevus rahaasju korraldada, sealhulgas mõistmine ja teadmiste rakendamine.	–	USA, üliõpilased	McCannon <i>et al.</i> , 2016
Finantsteadmised.	–	Rootsi, üldpopulatsioon	Lind <i>et al.</i> , 2020
–	Rahaasjade korraldamine, planeerimine, teenuste valimine ja kursis olemine.	UK, üldpopulatsioon	Atkinson <i>et al.</i> , 2006
Võimekus rahaasjus on võime rahaasju hästi korraldada, nii igapäevaselt kui ka olulisemate elusündmuste jaoks.	Rahaasjus võimekas inimene: <ul style="list-style-type: none"> • korraldab hästi igapäevaseid rahaasju, • planeerib ja säästab tulevikuks, • valmistub tulevikuks ja ootamatuteks sündmusteks, • laenab arukalt ja väldib võlgadesse jäämist. 	UK, üldpopulatsioon, 2015–2020 kehtinud riiklik strateegia	The Money Advice Service, 2015

Finantspädevuse definitsioon	Pädevusvaldkonnad ja -kategoriad	Riik ja sihtrühm	Allikas
Inimene on rahaliselt võimekas, kui ta teeb hoolikalt kaalutletud valikuid viisil, mis tasakaalustab ta rahaasju nii lühi- kui ka pikaajalises vaates.	Põhipädevused: kaardistamine, vasutustundlik kulutamine, ennetamine. Toetavad pädevused: finantsriskidega tegelemine ja piisavad finantsteadmised (sh finantsteenuste turust).	Holland, lapsed ja noored	Nibud, 2013
Pädevused kirjeldavad teadmisi ja oskusi, mida inimene peab omama, olemaks rahaliselt vastupidav.	Pädevused: 1) piisava sissetuleku saamine ots otsaga kokku tulemiseks, 2) rahaasjade korraldamine, 3) vastutustundlik raha kulutamine, 4) ootuspärasteks ja ootamatuteks sündmusteks valmis olemine.	Holland, täiskasvanud	Nibud, 2018
–	Pädevuskategoriad: 1) teadlikkus, teadmised ja mõistmine, 2) kindlus, motivatsioon ja hoiakud, 3) oskused ja käitumine. Pädevusvaldkonnad: 1) raha ja tehingud, 2) planeerimine ja korraldamine, 3) risk ja tasu, 4) finantsteenuste turg.	OECD, noored (15–18) ja täiskasvanud	OECD, 2015, 2016
Võimekus rahaasjus on sisemine võime tegutseda enda rahalistes huvides, arvestades sotsiaalmajanduslikke ja keskkonna tingimusi.	–	Maailmapank, üldpopulatsioon	World Bank, 2020

PISA uuringus hinnatakse eelkõige teadmisi ja oskusi, kuigi seal kasutatav definitsioon katab märksa laiemat kategooriate ringi. Üheks põhjuseks võib olla ka see, et 15-aastased õpilased ei vastuta veel üldjuhul ise oma rahalise heaolu eest ega saa keerukaid finantsotseid teha. Seepärast ei saa PISA saavutustasemeid (vt tabelit 2) elukestva õppe täiuslikkuse tasemetena käsitleda. OECD loodud täiskasvanute finantspädevuse raamistikus on teadmised ja oskused vaid üks kolmest pädevuskategooriast (OECD, 2016). Viimane raamistik sisaldab küll vertikaalset elementi, ent autorid rõhutavad selle sobimatust täiuslikkuse taseme hindamiseks (OECD, 2016).

Finantskirjaoskuse olulisust võtmepädevusena on eri sõnastustes rõhutanud nii teadurid kui ka poliitikakujundajad (Lusardi, 2012; OECD, 2013; OECD INFE, 2012). Siiski pole haridusvaldkonnas seda seni võtmepädevusena käsitletud ega defineeritud. Hiljuti avaldatud uuringu andmeil näevad Eesti õpetajad aga vajadust finantspädevuse määratlemise ja riiklikes õppekavades väljatoomise järele:

„Nimelt leidsid mitmed intervjuueeritud õpetajad, et rahatarkus võiks olla üldpädevusena riiklikus õppekavas sisse toodud, sest see aitaks tõsta teema olulisust ka õpetajate silmis. Selles osas, kas see peaks olema lisatud eraldi- seisva üldpädevusena või peaks olema lisatud mõne teise üldpädevuse juurde, oli arvamusi erinevaid. Need, kes arvasid, et seda on mõistlik juba olemasolevatesse pädevustesse siduda, pakkusid välja näiteks ettevõtlus- pädevuse laiendamist.“ (Civitta Eesti AS, 2020, 22)

Tabel 2. PISA finantskirjaoskuse uuringu saavutustasemed (allikas: Riitsalu, 2020; OECD, 2020b)

Tase	Mida selle taseme õpilased tavaliselt teavad ja oskavad
5	<ul style="list-style-type: none"> – oskavad kasutada oma oskusi paljudest erinevatest finantsteenustest ja finantsterminoloogiast, millega ei pruugi oma elus niipea kokku puutuda; – oskavad analüüsida keerukaid finantsteenuseid ning võtta arvesse nendega seotud dokumentides ka mitte otseselt nimetatud asjaolusid, näiteks tehingukulusid; – oskavad väga täpselt lahendada ebatavalisi olukordi rahaasjus, kirjeldada võimalikke otsuste tagajärgi ning tunnevad finantskeskkonda laiemalt, näiteks oskavad arvestada ka tulumaksuga.
4	<ul style="list-style-type: none"> – oskavad rakendada oma oskusi vähem levinud finantsteenustest ja finantsterminoloogiast, millega puutuvad kokku täiskasvanuna, näiteks pangakonto kasutamine ja hoiuse liitintressi arvutamine; – oskavad tõlgendada ja hinnata keerukaid rahaasjadega seotud dokumente, näiteks pangakonto väljavõtet, ning selgitada vähem levinud finantsteenuste olemust; – oskavad teha rahaasjus otsuseid, mis arvestavad ka pikaajaliste tagajärgedega, näiteks pikaajalise laenu kogukulu mõistmine, ning oskavad leida lahendusi rahaasjus vähem levinud olukordades tekkivatele probleemidele.
3	<ul style="list-style-type: none"> – oskavad kasutada oma oskusi levinumatest finantsteenustest ja finantsterminoloogiast, millega neil on kokkupuuteid; – hakkavad mõtlema oma otsuste tagajärgedele ning oskavad teha tuttavates olukordades rahaasjus lihtsaid plaane; – oskavad tõlgendada mitmesuguseid rahaasjadega seotud dokumente ning oskavad teha peamisi rahalisi arvutusi, sealhulgas protsendi arvutamine; – oskavad valida matemaatilisi tehteid igapäevaste küsimuste lahendamiseks rahaasjus, näiteks eelarve arvutused.
2	<ul style="list-style-type: none"> – hakkavad kasutama oma teadmisi levinumatest finantsteenustest ja finantsterminoloogiast ning oskavad kasutada finantsinfot otseselt sellega kokku puutuvates olukordades otsuste tegemisel; – teavad lihtsa eelarve pidamise väärtust ning oskavad peamiste rahaasjadega seotud dokumentide tingimusi tõlgendada; – oskavad teha lihtsaid rahalisi arvutusi, sealhulgas jagamine, ning mõistavad seoseid rahaasjus, näiteks kasutada oleva summa ja tegelike kulude vahel.
1	<ul style="list-style-type: none"> – teavad levinumaid finantsteenuseid ja finantsterminoloogiat ning oskavad rahaasjus lihtsamat infot tõlgendada; – teevad vahet soovidel ja vajadustel ning oskavad teha lihtsaid igapäevased tarbimisotsuseid; – teavad rahaasjadega seotud dokumentide (nt arve) otstarvet ning oskavad teha lihtsaid rahalisi arvutusi (liitmine, lahutamine, korrutamine) olukordades, millega on ise tõenäoliselt isiklikult kokku puutunud.

Seega on finantspädevuse defineerimine ja sellele raamistiku loomine vajalik, arutamist väärib, kas see peaks olema määratletud eraldi või näiteks osana ettevõtluspädevusest.

Finantskirjaoskus ettevõtluspädevuse raamistik⁴

Finantskirjaoskust on seni ettevõtluspädevuse raamistikis kirjeldatud kas õpieesmärkide ja/või -väljunditena või iseseisva ettevõtluspädevuse alapädevusena. Näiteks Põhjamaade (Taani, Soome, Island, Norra, Rootsi) põhihariduse õpiväljundites on nimetatud raha mõiste kasutamise oskust esimesel kooliastmel ja lihtsate eelarvete koostamise oskust teisel ja kolmandal kooliastmel (Rasmussen & Fitzner, 2016). Taani ettevõtlusõppe taksonoomias sisalduvad üld-, kutse- ja kõrghariduse tasemete lõpetamise õpiväljundid teadmisi ja oskusi eelarvete kasutamise ja analüüsi ning arvestamise kohta, kusjuures liikudes madalamalt haridustasemelt kõrgemale, eristatakse nende teadmiste ja oskuste rakendamist lihtsamatest kõrgema keerukusega tegevusteni (Rasmussen *et al.*, 2015).

USA ettevõtluspädevuse mudelis⁵ on akadeemiliste pädevuste koosseisus toodud finantskirjaoskus, aga tehniliste pädevuste koosseisus finantsjuhtimise oskus. USA ettevõtlusõppe riiklikus standardis on nende oskuste sisu detailsemalt kirjeldatud, keskendudes eelkõige neile oskustele, mis on vajalikud äriliste otsuste tegemiseks (The Consortium for Entrepreneurship Education, 2006). ELi ettevõtluspädevuse raamistikus EntreComp ja Eesti ettevõtluspädevuse mudelis on finantskirjaoskus kirjeldatud ettevõtluspädevuse alapädevusena. Järgnevalt on toodud lühike ülevaade neist raamistikest ja finantskirjaoskuse alapädevusest nendes. EntreComp kirjeldab finants- ja majandusliku pädevuse täiuslikkuse tasemeid, Eesti ettevõtluspädevuse mudelis on finantskirjaoskuse tasemed kirjeldatud enesehindamise vahendis.

Ettevõtluspädevuse raamistik EntreComp

Euroopa Komisjoni eestvedamisel on koostatud ettevõtluspädevuse kui võtme-pädevuse raamistik EntreComp (Bacigalupo *et al.*, 2016). Selle lähtekohaks oli ettevõtluspädevuse definitsioon ELi soovitusel elukestva õppe võtme-pädevuste kohta (European Parliament and Council, 2018):

⁴ Ettevõtluspädevuse raamistik on finantskirjaoskust käsitatud ühe alapädevusena, mis on ilmselt kitsam mõiste kui finantspädevus võtme-pädevusena. Seetõttu on artikli selles osas läbivalt kasutatud finantskirjaoskuse mõistet.

⁵ Competency Model Clearinghouse – Entrepreneurship Industry Competency Model (careeronestop.org).

„Ettevõtluspädevus viitab inimese võimele tegutseda lähtuvalt võimalustest ja ideedest ning muuta need teiste jaoks väärtuseks. Selle aluseks on loovus, kriitiline mõtlemine ja probleemide lahendamise oskus, algatusvõime ja sihikindlus ning võime teha koostööd, et kavandada ja hallata projekte, millel on kultuuriline, sotsiaalne või rahaline väärtus.“

See definitsioon on ELi soovitusel esitatud sõnastuse edasiarendus (European Parliament and Council, 2006). Viimase alusel on ettevõtlikkuspädevus võetud kasutusse nii Eesti põhikooli kui ka gümnaasiumi riiklikus õppekavas.

Ühiskonna vaates on ettevõtluspädevus suutlikkus teistele inimestele majanduslikku, sotsiaalset või kultuurilist väärtust luua. Õppija vaadet ettevõtluspädevusele kirjeldab soovitus teadmiste, oskuste ja hoiakute kategooriates (European Parliament and Council, 2018).

EntreComp koosneb kolmest omavahel seotud pädevusvaldkonnast: „Ideed ja võimalused“, „Ressursid“ ja „Tegevusse“. Iga valdkond koosneb viiest alapädevusest. Raamistik kirjeldab 15 alapädevust ja pakub välja 442 õpiväljundi loendi, mis mõtestavad ettevõtlikkusega seotud teadmised, oskused ja hoiakud lahti kaheksal täiuslikkuse tasemel. Üks 15 alapädevusest on finants- ja majanduslik kirjaoskus, mis kuulub ressursside pädevusvaldkonna alla (Bacigalupo *et al.*, 2016).

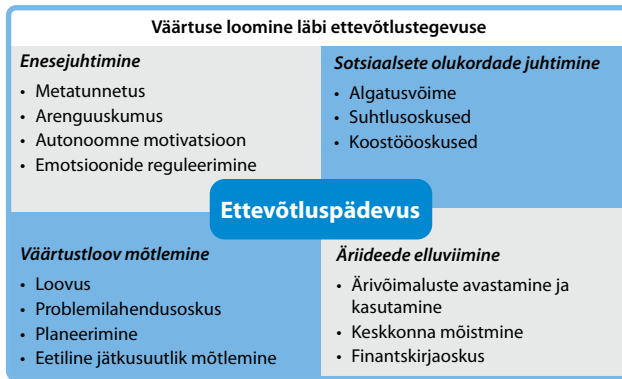
Finants- ja majanduslikku kirjaoskust tõlgendatakse raamistikus kui ettevõtluse valdkonna oskusteabe arendamist. Kuna ettevõtluspädevuse valdkondade kirjeldused on sõnastatud kõik väärtusloomekeskselt, siis on EntreCompi finants- ja majandusliku kirjaoskuse alapädevuse raamistik finantspädevuse kui võtmepädevuse tarbeks liiga kitsas. Samuti läheneb see rahaasjadele pigem ettevõtja kui eraisiku vaatenurgast.

Eesti ettevõtluspädevuse mudel⁶

Ettevõtluspädevus on Eesti raamistikus defineeritud kui teadmiste, oskuste ja hoiakute terviklik kogum, mis on vajalik väärtuse loomiseks ideede elluviimisel, õppija ettevõtlikkuse arenguks ning jätkusuutlikuks toimetulekuks töös ja igapäevaelus (Venesaar *et al.*, 2018). Pädevusraamistiku üldmudeli mõistes on ettevõtluspädevus defineeritud õppija vaates.

Ettevõtluspädevuse raamistiku struktuur väljendab tervikliku pädevusmudeli loogikat (Le Deist & Winterton, 2005) ja koosneb neljast pädevusvaldkonnast, mis jagunevad 14 alapädevuseks (vt joonist 5).

⁶ Mudelit võib sisuldasa käsitleda ka pädevusraamistikuna, sest kirjeldab ettevõtlikkuspädevust pädevusvaldkondade, alapädevuste ja ka oodatavate õpiväljundite terminites.

Joonis 5. Eesti ettevõtluspädevuse mudeli struktuur (allikas: Arro *et al.*, 2018).

Finantskirjaoskust on ettevõtluspädevuse raamistikus kirjeldatud viies pädevusvaldkonnas (Atkinson *et al.*, 2006 põhjal):

- 1) rahaliste kohustustega hakkamasaamine;
- 2) rahaasjade jälgimine, eelarve pidamine;
- 3) rahaasjade planeerimine (järgmisest palgapäevast või sissetulekust kaugemale);
- 4) finantsteenuste võrdlemine ja teadlik valimine;
- 5) informeeritus pakutavatest finantsteenustest, majandusolukorrast, abi ja nõu saamise võimalustest.

Finantskirjaoskus on ettevõtluspädevuse raamistikus õpiväljunditena kirjeldatud, lähtudes haridustasemete astmelisest struktuurist, need kirjeldused järgivad pädevusvaldkondade loogikat ja nende keerukus on õppeastmeti selgelt kasvav. Erinevalt EntreCompi raamistikust on õpiväljundid sõnastatud laiemalt, st mitte vaid väärtusloomekeskselt. Eesti ettevõtluspädevuse raamistiku oluliseks iseärasuseks on ka hindamisvahendite olemasolu (Arro *et al.*, 2018; Venesaar *et al.*, 2018), mis on hea lähtekoht edaspidistele uuringutele, mis töötavad välja finantspädevuse hindamisvahendeid eri haridustasemetele.

Finantspädevuse uus raamistik

Eelnevast analüüsist järeldub, et finantspädevusel on inimese kui ühiskonna liikme jaoks oluline iseseisev väärtus ja selle pädevuse arendamine on kaalu- kas osa elukestvast õppest. Selle toetamiseks pakume välja finantspädevuse raamistiku. Finantspädevuse raamistiku kavandamisel lähtume artikli esimeses osas pakutud pädevusraamistiku üldmudelist (vt joonis 1 ja 2). Finantspädevuse raamistiku kavandamise lähtekohaks on kasutatava mõiste

määratlus ettevõtluspädevuse raamistikus ja OECD määratlus, finantskirjaoskuse ja rahalise heaolu mõisted, samuti tabelis 1 esitatud finantspädevuse definitsioonide ja pädevusvaldkondade analüüs.

Finantspädevus õppija ja ühiskonna vaates

Üldhariduse riiklikud õppekavad (RÕK) defineerivad pädevuse õppija vaates kui teadmiste, oskuste ja hoiakute kogumi, mis tagab suutlikkuse teatud tegevusalal või -valdkonnas loovalt, ettevõtlikult ja paindlikult toimida (Riigi Teataja § 4 lõige 1, Vabariigi Valitsus, 2020). Sellest johtuvalt saaks finantspädevust õppija vaates selgitada kui teadmiste, oskuste ja hoiakute kogumit, mis tagab suutlikkuse isiklike ja pere rahaasjade korraldamisel loovalt, ettevõtlikult ja paindlikult toimida. Finantspädevus ühiskonna vaates oleks aga isiku suutlikkus oma ja pere rahaasjade korraldamisel loovalt, ettevõtlikult ja paindlikult toimida.

RÕKis kasutatav pädevuse tõlgendus ei sisalda motivatsiooni ja kindluse rolli, mille olulisust rõhutab PISA uuringus kasutatav rahatarkuse definitsioon (OECD, 2020b; Riitsalu, 2020). See võib aga haakuda ettevõtlikkusega laiemas tähenduses ning ettevõtluspädevuse definitsioonis nimetatud algatusvõimega, mis paneb mõtlema käitumiskavatsuse ja käitumise erinevusele (Ajzen, 2011; Spencer *et al.*, 2015). Suutlikkusest arukalt toimida jääb rahalise heaolu parandamiseks väheseks, kui plaanidest tegutsemiseni ei jõuta. Käitumisökonoomika uurijad on avaldanud sel teemal märkimisväärse arvu uurimusi (vt nt Thaler & Benartzi, 2004; Greenberg & Hershfield, 2019; Riitsalu, 2019a). Piiratud ratsionaalsus ja probleemid enesevalitsusega kipuvad inimesi arukatest valikutest kõrvale kallutama.

Lisaks võimekusele rahaasjus on vaja ka motivatsiooni tegutseda, selle olulisusele viitab peale PISA definitsiooni ka tarbijakäitumise analüüsimisel kasutatav COM-B mudel (Michie & West, 2013). Mudeli elementideks on võimekus, võimalus ja motivatsioon, mille koosmõjus saab soovitud käitumine toimuda. Rahaasjade kontekstis tähendab see rahatarkuse kõrval ligipääsu soovitud finantsteenustele ja motivatsiooni arukaid valikuid teha. Motivatsioon ja kindlus on välja toodud ka OECD finantspädevuse raamistik (OECD, 2015, 2016). Seepärast lisame motivatsiooni ja kindluse finantspädevuse raamistikku.

RÕKi pädevuse määratluse teises pooles olevast loovusest, ettevõtlikkusest ja paindlikkusest ei kõnele ükski meie teadaolev finantspädevuse definitsioonidest (vt tabelit 1). Loovus ja paindlikkus väljenduvad meie arusaamist mööda soovis ja suutlikkuses ebakindlates ning muutuvates oludes rahaasju korraldada.

PISA definitsioon toob välja rahatarkuse eesmärgi *parandada isiklikku ja ühiskondlikku rahalist heaolu ning võimaldada majanduselus osalemist* (Riit-salu, 2020). Finantspädevuse lahtimõtestamisel on sellel oluline roll, eelkõige ühiskonna ja elukestva õppija vaadete mõistmiseks.

Eelnevale tuginedes pakume välja finantspädevuse definitsiooni ühiskonna vaates:

Finantspädevus on isiku suutlikkus parandada isiklikku ja ühiskondlikku rahalist heaolu ning osaleda majanduselus.

Õppija vaates on finantspädevuse määratlus järgmine:

Finantspädevus on motivatsiooni ja kindluse, teadmiste ja oskuste, hoiakute ja käitumise kogum, mis võimaldab parandada isiklikku ja ühiskondlikku rahalist heaolu ning osaleda majanduselus.

Finantspädevuse valdkonnad ja täiuslikkuse tasemed

Finantspädevuse raamistiku loomisel lähtume OECD elukestvatele õppijatele loodud finantspädevuse raamistikust, lisades sellele täiuslikkuse tasemed rahalise heaolu tasemete näol. Teadaolevalt on see esimene raamistik, mis seob finantspädevuse ja rahalise heaolu tervikuks. Senised uurimused keskenduvad kas ühele või teisele, tihtilugu tunnistades nende omavahelist nõrka seost ja püüdmata neid tervikuks kokku siduda.

Pädevusvaldkondade sõnastamisel kasutame sisendina finantskirjaoskuse kui ettevõtluspädevuse alapädevuse ja OECD pädevusraamistiku valdkondade loetelu (Arro *et al.*, 2018; OECD, 2016) ning tabelis 1 analüüsitut. Finantskirjaoskuse kaks esimest valdkonda (rahaliste kohustustega hakkamasaamine; rahaasjade jälgimine, eelarve pidamine) on sisult sarnased, seepärast ühendasime need valdkonnaks „igapäevaste rahaasjade korraldamine“. OECD raamistikus on olulisel kohal finantsriskide mõistmine ja hindamine, mille lisasime ettevõtluspädevuse raamistikus käsitletule. OECD raamistiku kolmanda kategooria (kindlus, motivatsioon ja hoiakud) jagame kaheks: „motivatsioon ja kindlus“ ning „hoiakud“. Esimene lähtub pigem indiviidi isiksusest, teine on aga mõjutatud väärtustest, kogemustest ja sotsiaalsetest normidest. Seepärast on meie hinnangul parem neid eraldi käsitleda ja suunata. Finantspädevuse valdkonnad meie raamistikus:

- 1) igapäevaste rahaasjade korraldamine (sh eelarve pidamine, tulude ja kulude tasakaalu hoidmine, makseraskuste ennetamine, makseviiside tundmine);

- 2) rahaasjade planeerimine ja juhtimine (sh eesmärkide seadmine, nende saavutamiseks sobivate finantsteenuste valimine, säästmine ja investeerimine, kindlustamine);
- 3) riskide mõistmine ja hindamine (sh igapäevapanganduse turvalisus, investeerimispeetuste äratundmine, teenuste tingimuste analüüsimine, investeerimisriskide hindamine).

EntreComp lähtub kaheksast täiuslikkuse tasemest, kuid ei täpsusta neid finantspädevuse kontekstis piisavalt. Ettevõtluspädevuse raamistik kasutab tasemetena haridustasemeid ja -astmeid, mida ei saa kasutada elukestva õppe täiuslikkuse tasemetena, nagu ka PISA finantskirjaoskuse saavutustasemeid.

Finantspädevuse täiuslikkuse tasemete määratlemisel lähtusime rahalise heaolu kontseptsioonist ja selle kolmest komponendist: toimetulek olevikus, tuleviku kindlustamine ja rahalise vabaduse saavutamine kaugemas tulevikus (Brüggen *et al.*, 2017). Nagu eespool selgitatud, on see teadaolevalt esimene kord, kui rahalise heaolu komponente käsitletakse finantspädevuse täiuslikkuse tasemetena. Meile tundub, et see on eelkõige indiviidi kui elukestva õppija, aga ka poliitikakujundaja ja ühiskonna vaates arusaadavam täiuslikkuse mõõdik. Eespool esitatud finantspädevuse definitsioonid rõhutavad eesmärgina isikliku ja ühiskondliku rahalise heaolu parandamist ning majanduselus osalemist. Seega on õppijale arusaadavam väljendada täiuslikkuse tasemeid pigem rahalise heaolu komponentide kui näiteks finantskirjaoskuse tasemete kaudu (vt tabelit 2). Indiviidi eesmärk on pigem jõuda soovitud elatustasemeni tulevikus (rahalise heaolu teine komponent) kui finantskirjaoskuse kõrgtasemeni. Samuti on ühiskonna vaates tähtis inimeste laialdane rahaline heaolu, mitte finantskirjaoskuse võrdlusuuringuis kõrgetele kohtadele jõudmine.

Kuigi rahalise heaolu komponentide vahel liikumine ei pruugi olla täiesti lineaarne, saab neid meie hinnangul siiski käsitleda finantspädevuse täiuslikkuse tasemetena. Üldjuhul pole võimalik saavutada soovitud elustiili, kui olevikus ületavad kulud märkimisväärselt tulusid. Väikese osa elanikkonna jaoks võib lühiajaline oleviku rahalise heaolu ja elustiili arvelt tulevikku investeerimine olla teadlik valik (Riitsalu & van Raaij., 2020), kuid valdavalt on seos esimese ja teise taseme vahel siiski lineaarne. Kuigi rahalise vabaduseni jõuab vaid kylluke elanikkonnast ja tõenäoliselt pole see paljude jaoks isegi eesmärk, saab seda käsitleda kui finantspädevuse kõrgeimat täiuslikkuse taset.

Finantspädevuse raamistiku õpiväljundite sõnastamisel tabelis 3 lähtusime pädevusvaldkondadest. Loetletud õpiväljundid ja tegevusnäitajad on üldistatud näited, mida saab täpsustada, lähtudes konkreetse sihtrühma vanusest, elusituatsioonist, vajadustest ja rahalistest võimalustest. Seepärast ei kajasta pakutav raamistik veel õpiväljundite hindamiskriteeriume ja -meetodeid.

Tabel 3. Finantspädevuse raamistik täiuslikkuse tasemete ja pädevusvaldkondade kaupa, näidetega õpiväljundeist ja tegevusnäitajast

Täiuslikkuse tase	Pädevusvaldkond	Motivatsioon ja kindlus	Teadmised ja oskused	Hoiakud	Käitumine (st tegevusnäitajad)
1) Praeguse elatustaseme säilitamine	Igapäevaste rahaasjade korraldamine	On motiveeritud igapäevaselt oma rahaasju teadlikult korraldama.	Oskab eelarvet pidada.	Rahaasju tasub planeerida peamiselt selleks, et palgapäevast palgapäevani toime tulla.	Hoiab rahaasjadel silma peal. Tasub arved ja muud kohustused üldjuhul õigel ajal.
	Rahaasjade planeerimine ja juhtimine	On motiveeritud rahaasju planeerima ja juhtima.	Oskab protsenti (st lihtintressi) arvutada. Teab, mis on inflatsioon.	Raha on pigem kulutamiseks.	Analüüsib tulusid ja kulusid. Seab lühiajalisi rahalisi eesmärke ja kogub säästupuhrvit. Ennetab makseraskuseid.
	Riskide mõistmine ja hindamine	On piisavalt kindel, et nõu ja selgitusi küsida.	Teab, kuhu abi saamiseks või nõu küsimiseks pöörduda.	Eelistab investeerimisriske mitte võtta.	Kindlustab peamiste riskide vastu. Otsib infot ja küsib nõu.
2) Soovitud elustiili saavutamine	Igapäevaste rahaasjade korraldamine	On motiveeritud tegema teadlikke tarbimisotsuseid.	Mõistab peamiste finantsteenuste olemust (nt laenud, hoiused, investimisviisid, kindlustused) ja oskab neid võrrelda	Raha on pigem säästmiseks ja investeerimiseks.	Planeerib tulusid ja kulusid. Tasub arved ja muud kohustused õigel ajal.
	Rahaasjade planeerimine ja juhtimine	On motiveeritud oma rahaasju nii lühi- kui ka pikaajalises vaates korraldama.	Teab liht- ja liitintressi olemust ning oskab neid arvutada.	Rahaasju tasub planeerida peamiselt selleks, et jõuda soovitud elustiilini tulevikus.	Seab pikaajalisi rahalisi eesmärke ja teeb selleks pikaajalisi plaane. Säästab regulaarselt.
	Riskide mõistmine ja hindamine	Tunneb ennast kindlalt ka investeerimismaailmas.	Teab raha tuleviku- ja olevikuväärtuse erinevust. Tunneb peamisi investimisviise ja oskab nende hulgast endale sobivad valida.	On valmis võtma mõõdukaid investeerimisriske.	Säästab ja investeerib, valib endale sobivamaid investimisviisid. Kindlustab riskide vastu.

Täiuslikkuse tase	Pädevusvaldkond	Motivatsioon ja kindlus	Teadmised ja oskused	Hoiakud	Käitumine (st tegevusnäitajad)
3) Rahalise vabaduseni jõudmine	Igapäevaste rahaasjade korraldamine	On motiveeritud pikaajaliste eesmärkide nimel heaolust tänases loobuma.	Oskab arvestada ootamatute sündmuste ja muutustega rahaasjus.	Raha on investeerimiseks vabadusse tulevikus.	Korraldab rahaasju teadlikult ja paindlikult. On rahaliselt vastupidav ka ootamatute sündmuste korral.
	Rahaasjade planeerimine ja juhtimine	Tunneb ennast kindlalt finantsteenuste pakkujailt sobivamate tingimuste küsimiseks.	Oskab arvutada investeeringute oleviku- ja tulevikuväärtust	Rahaasju tasub korraldada peamiselt selleks, et tulevikus rahaliselt vaba olla.	Seab ja saavutab pikaajalisi rahalisi eesmäärke.
	Riskide mõistmine ja hindamine	Tunneb ennast kindlalt ka keerukate investeerimisviiside kasutamisel.	Tunneb ka keerukamaid investeerimisviise ja -teenuseid ning oskab analüüsida nende riske ja tulusust.	On valmis võtma kaalutletud investeerimisriske.	Investeeringud reguleeritakse. Hajutab investeerimisriske. On riskide vastu kindlustatud.

Kokkuvõte

Siinse uuringu eesmärk oli muuta mõõdetavaks finantspädevus elukestva õppe võtmepädevusena. Vajadus selle järele on artikli retsenseerimise jooksul saanud tugevat kinnitust. Meie artikli esmase esitamise järel Eesti Haridusteaduste Ajakirjale on Eestis ilmunud kaks (Civitta Eesti, 2020; Rahandusministeerium, 2021) dokumenti, mis finantspädevuse kui elukestva õppe võtmepädevusena käsitlema hakkamise olulisuse esile toovad, ning Euroopa Liidus on algatatud ühise finantspädevuse raamistiku (European Commission, 2021) loomine.

Eesmärgi saavutamiseks püstitasime kolm uurimisküsimust. Analüüsides, mida tähendab olla pädev, leidsime, et elukestva õppija ja ühiskonna vaade pädevusele on erinev. Ühiskonna vaates on pädevus inimese demonstreeritud võimekus täita teatavat rolli, funktsiooni või ülesannet. Pädevus väljendub käitumuslikult ja seda kirjeldatakse tegevusnäitajate kaudu. Elukestva õppija vaates tähendab pädevus esmalt teadmisi, oskusi ja hoiakuid (õpiväljundeid), mis loovad eelduse pädevaks käitumiseks. Õpiväljundite olemasolu ei ole aga pädevuse piisav tingimus, st ei pruugi tagada soovitud täiuslikkuse tasemel pädevust ühiskonna vaatepunktist.

Järgnevalt uurisime, kuidas kirjeldada elukestva õppe võtmepädevust. Võtmepädevused moodustavad elukestva õppija pädevusprofiili. Eri eluetapil

on võtmepädevused erineval täiuslikkuse tasemel ja eri olukordades kasutab inimene neid erinevates kombinatsioonides. Võtmepädevuse kirjeldamiseks pakkusime pädevusraamistiku üldise mudeli, mis ühendab pädevuse kirjeldused ühiskonna ja elukestva õppija vaatenurgast. Pädevusraamistik muudab mõõdetavaks võtmepädevuse alapädevuste ja pädevusvaldkondade, pädevuse täiuslikkuse tasemete, käitumist kirjeldavate tegevusnäitajate, õpiväljundite ning lõpuks hindamiskriteeriumite abil.

Pädevuse teoreetilisele käsitlusele, finantspädevuse käsitlustele, ettevõtluspädevuse raamistiku ja OECD elukestva õppe finantspädevuse määratlustele tuginedes töötasime välja finantspädevuse kui elukestva õppe võtmepädevuse raamistiku. Raamistikus on finantspädevuse valdkondi kolm: igapäevaste rahaasjade korraldamine, rahaasjade planeerimine ja juhtimine ning riskide mõistmine ja hindamine. Finantspädevuse täiuslikkuse tasemetena kasutasime rahalise heaolu kolme komponenti, mida on õpiväljundite ja tegevusnäitajate kaudu ning pädevusvaldkondade kaupa kirjeldatud. Raamistikus on õpiväljundid ja tegevusnäitajad esitatud üldistatult. Lähtudes kitsama sihtrühma vajadustest, väärtustest ja eluetappidest ning finantshariduse pakkuja ootustest, saab määratleda täpsemad tegevusnäitajad, õpiväljundid ja hindamiskriteeriumid.

Finantspädevuse arendamise vajadus läbi elu on kasvanud seoses suurenenud vastutusega iseenda rahalise heaolu eest igas eluetapis, kuivõrd finantsteenused on järjest keerukamad, kuigi hõlpsamini kättesaadavad ning majadusolud turbulentsed. Raamistiku rakendamine võimaldab finantshariduse süsteemsemat kavandamist ja selle tulemuste hindamist. Tulevased uurimused saavad keskenduda tegevusnäitajate, õpiväljundite ja hindamiskriteeriumide arendamisele ning nende empiirilisele testimisele kitsamate sihtrühmade seas.

Kasutatud kirjandus

- Ajzen, I. (2011). The theory of planned behaviour: Reactions and reflections. *Psychology & Health*, 26(9), 1113–1127. <https://doi.org/10.1080/08870446.2011.613995>
- Ambuehl, S., Bernheim, B. D., & Lusardi, A. (2014). Financial Education, Financial Competence, and Consumer Welfare. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2585219>
- Arro, G., Jaani, J., Loogma, K., Malleus, E., Titov, E., Toding, M., Täks, M., & Vene Saar, U. (2018). *Ettevõtlikkuse ja ettevõtlusõppe süsteemne arendamine Eestis*. Edu ja Tegu ettevõtlusõppe programm. Külastatud aadressil: https://xn--ettevtluspe-ijbe.ee/wp-content/uploads/2018/12/Raamdokument_web_3.pdf.
- Atkinson, A., McKay, S., Kempson, E., & Collard, S. (2006). *Levels of Financial Capability in the UK: Results of a baseline survey* (Consumer Research No. 47; p. 149). Financial Services Authority. Külastatud aadressil http://www.pfrc.bris.ac.uk/publications/Reports/Fincap_baseline_results_06.pdf.

- Bacigalupo, M., Kampylis, P., Punie, Y., & van den Brande, G. (2016). *EntreComp. The Entrepreneurship Competence Framework*. Külastatud aadressil <https://ec.europa.eu/jrc/en/publication/eur-scientific-and-technical-research-reports/entrecomp-entrepreneurship-competence-framework>.
- Bateman, H., Eckert, C., Geweke, J., Louviere, J., Thorp, S., & Satchell, S. (2012). Financial Competence and Expectations Formation: Evidence from Australia*. *Economic Record*, 88(280), 39–63. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4932.2011.00766.x>
- Brüggen, E. C., Högrevé, J., Holmlund, M., Kabadayi, S., & Löfgren, M. (2017). Financial well-being: A conceptualization and research agenda. *Journal of Business Research*, 79, 228–237. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2017.03.013>
- Carretero, S., Vuorikari, R., & Punie, Y. (2017). DigComp 2.1. The Digital Competence Framework for Citizens. Külastatud aadressil [https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC106281/web-digcomp2.1pdf_\(online\).pdf](https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC106281/web-digcomp2.1pdf_(online).pdf).
- Civitta Eesti AS. (2020). *Finantskirjaoskuse kujundamise võimaluste analüüs Eesti üldharidus- ja kutsekoolides* (lk 60). Rahandusministeerium.
- CNMV, & Banco de España. (2020). *Qué es cultura financiera*. Finanzas Para Todos. https://www.finanzasparatodos.es/es/secciones/actualidad/cultura_financiera.html.
- Commission for Financial Capability. (2020). *What is Financial Capability?* CFFC. Külastatud aadressil <https://cffc.govt.nz/building-wealthy-lives/what-is-financial-capability/>.
- Croson, R., Handy, F., & Shang, J. (2009). Keeping up with the Joneses: The relationship of perceived descriptive social norms, social information, and charitable giving. *Nonprofit Management and Leadership*, 19(4), 467–489. <https://doi.org/10.1002/nml.232>
- Duhigg, C. (2013). *Harjumuse jõud. Miks me elus ja äris ikka samu radu pidi käime*. Äripäev. Külastatud aadressil <https://pood.aripaev.ee/harjumuse-j%C3%B5ud>.
- European Commission (2018). *Proposal for a Council Recommendation on key competence of life-long learning*. Commission staff working document, SWD 14. (17.1.2018).
- European Commission (2021). *Launch of the joint European Commission/OECD-INFE project to develop a financial competence framework in the EU* (26.04.2021).
- European Parliament and the Council (2006) Recommendation on key competences for lifelong learning. *Official Journal of the European Union* L394/310, 10–18.
- European Parliament and the Council (2018) Recommendation on key competencies for lifelong learning. *Official Journal of the European Union* C 189/1, 1–13.
- French, D., McKillop, D., & Stewart, E. (2020). The effectiveness of smartphone apps in improving financial capability. *The European Journal of Finance*, 26(4–5), 302–318. <https://doi.org/10.1080/1351847X.2019.1639526>
- Fürstenau, B., & Hommel, M. (2019). Developing financial competence about mortgage loans by informal learning using banks' online calculators. *Empirical Research in Vocational Education and Training*, 11(1), 10. <https://doi.org/10.1186/s40461-019-0085-z>

- Glaesser, J. (2019). Competence in educational theory and practice: a critical discussion, *Oxford Review of Education*, 45(1), 70–85.
<https://doi.org/10.1080/03054985.2018.1493987>
- Greenberg, A. E., & Hershfield, H. E. (2019). Financial decision making. *Consumer Psychology Review*, 2(1), 17–29. <https://doi.org/10.1002/arc.1043>
- Huston, S. J. (2010). Measuring Financial Literacy. *Journal of Consumer Affairs*, 44(2), 296–316. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6606.2010.01170.x>
- Karbani, F. (2015). *Mastering Islamic Finance: A practical guide to Sharia-compliant banking, investment and insurance*. FT Press.
- Keller, M., & Vihalemm, T. (2017). Practice Change and Interventions into Consumers' Everyday Lives. *Routledge Handbook on Consumption*. <https://www.routledge.com/Routledge-Handbook-on-Consumption/Keller-Halkier-Wilsk-Truninger/p/book/9781138939387>.
- Kershaw, M. M., & Webber, L. S. (2004). Dimensions of Financial Competence. *Psychiatry, Psychology and Law*, 11(2), 338–349.
<https://doi.org/10.1375/pplt.2004.11.2.338>
- Kershaw, M. M., & Webber, L. S. (2008). Assessment of Financial Competence. *Psychiatry, Psychology and Law*, 15(1), 40–55.
<https://doi.org/10.1080/13218710701873965>
- Klapper, L., Lusardi, A., & Van Oudheusden, P. (2014). Financial Literacy Around the World. *Insights From The Standard & Poor's Ratings Services Global Financial Literacy Survey*. Külastatud aadressil http://www.openfininc.org/wp-content/uploads/2016/04/2015-Finlit_paper_17_F3_SINGLES.pdf.
- Klieme, E., Hartig, J., & Rauch, D. (2008). The concept of competence in educational contexts. J. Hartig, E. Klieme, & D. Leutner (Eds.), *Assessment of competencies in educational contexts* (pp. 3–22). Göttingen: Hogrefe.
- Le Deist, F., & Winterton, J. (2005). What is competence? *Human Resource Development International*, 8(1), 27–46. <https://doi.org/10.1080/1367886042000338227>
- Lind, T., Ahmed, A., Skagerlund, K., Strömbäck, C., Västfjäll, D., & Tinghög, G. (2020). Competence, Confidence, and Gender: The Role of Objective and Subjective Financial Knowledge in Household Finance. *Journal of Family and Economic Issues*. <https://doi.org/10.1007/s10834-020-09678-9>
- Lukas, M. F. (2020). *Financial decision-making and the role of financial technology* [Doctoral dissertation, The University of Edinburgh]. Külastatud aadressil <https://era.ed.ac.uk/handle/1842/37105>.
- Lusardi, A. (2012). *Numeracy, financial literacy, and financial decision-making* (Working Paper No. 17821). National Bureau of Economic Research. Külastatud aadressil <http://www.nber.org/papers/w17821>.
- Lusardi, A. (2015). Financial literacy: Do people know the ABCs of finance? *Public Understanding of Science*, 24(3), 260–271.
<https://doi.org/10.1177/0963662514564516>

- McCannon, B. C., Asaad, C. T., & Wilson, M. (2016). Financial competence, overconfidence, and trusting investments: Results from an experiment. *Journal of Economics and Finance*, 40(3), 590–606. <https://doi.org/10.1007/s12197-015-9328-4>
- Michie, S., & West, R. (2013). Behaviour change theory and evidence: A presentation to Government. *Health Psychology Review*, 7(1), 1–22. <https://doi.org/10.1080/17437199.2011.649445>
- Mulder, M., & J. Winterton (2017). Introduction. In M. Mulder. (Ed.), *Competence-Based Vocational and Professional Education. Bridging the Worlds of Work and Education*. Cham, Switzerland: Springer, pp. 1–43. https://doi.org/10.1007/978-3-319-41713-4_1
- Nibud. (2013). *Nibud learning goals and competences. For children and adolescents* (p. 30). Dutch National Institute for Family Finance Information (Nibud). Külastatud aadressil <https://www.nibud.nl/wp-content/uploads/Learning-goals-and-competences-for-children-and-adolescents.pdf>.
- Nibud. (2018). *Competencies for financial resilience* (p. 15). Dutch National Institute for Family Finance Information (Nibud). Külastatud aadressil <https://www.nibud.nl/wp-content/uploads/Nibud-Competencies-for-financial-resilience-2018.pdf>.
- Nicolini, G., Cude, B. J., & Chatterjee, S. (2013). Financial literacy: A comparative study across four countries. *International Journal of Consumer Studies*, 37(6), 689–705. <https://doi.org/10.1111/ijcs.12050>
- OECD. (2005). *Improving Financial Literacy: Analysis of Issues and Policies*. OECD Publishing. Külastatud aadressil <http://www.oecd.org/finance/financial-education/improvingfinancialliteracyanalysisofissuesandpolicies.htm>.
- OECD. (2013). *Advancing National Strategies for Financial Education. Joint publication by Russia's G20 Presidency and the Organisation for Economic Co-operation and Development* (p. 320). OECD. Külastatud aadressil http://www.oecd.org/finance/financial-education/G20_OECD_NSFinancialEducation.pdf.
- OECD. (2014). *PISA 2012 Results: Students and Money: Financial Literacy Skills for the 21st Century: Vol. VI*. OECD Publishing. Külastatud aadressil <http://www.oecd.org/pisa/keyfindings/PISA-2012-results-volume-vi.pdf>.
- OECD. (2015). *OECD/INFE Core competencies framework on financial literacy for youth*. OECD Publishing. Külastatud aadressil <http://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/Core-Competencies-Framework-Youth.pdf>.
- OECD. (2016). *G20/OECD INFE Core competencies framework on financial literacy for adults* (p. 36). OECD. Külastatud aadressil <http://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/Core-Competencies-Framework-Adults.pdf>.
- OECD. (2020a). *OECD/INFE 2020 International Survey of Adult Financial Literacy* (p. 78). OECD Publishing.
- OECD. (2020b). *PISA 2018 Results (Volume IV): Are Students Smart about Money?* OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/48ebd1ba-en>
- OECD INFE. (2012). *High-level Principles on National Strategies for Financial Education*. <https://www.oecd.org/finance/financial-education/OECD-INFE-Principles-National-Strategies-Financial-Education.pdf>.

- Prøitz, T.S. (2010). Learning outcomes: What are they? Who defines them? When and where are they defined? *Educational Assessment Evaluation and Accountability*, 22, 119–137. <https://doi.org/10.1007/s11092-010-9097-8>
- Pöder, K., Riitsalu, L., & Kroos, K. (2020). Financial literacy and education in Estonia. In K. De Witte, O. Holz, & K. De Beckker (Eds.), *Financial education. Current practices and future challenges* (pp. 87–109). Waxmann Verlag.
- Rahandusministeerium. (2013). *Eesti elanike finantskirjaoskuse edendamise programm aastateks 2013–2020*. Rahandusministeerium.
- Rahandusministeerium. (2021). *Rahatark Eesti. Eesti elanike rahatarkuse edendamise programm aastateks 2021–2030*. Rahandusministeerium.
- Rasmussem, S. & Fritzner, A. (2016) *From Dream to Reality. Learning outcomes and didactic principles for teaching entrepreneurship in Nordic Schools*. Nordic Council of Ministers.
- Rasmussen, A., Moberg, K. & Revsbech, C. (2015). *A taxonomy of entrepreneurship education. Perspectives and goals, teaching and evaluation*. The Danish Foundation for entrepreneurship.
- Riitsalu, L. (2019a). *Books and Biases – the Explanation for Bounded Rationality in Managing Personal Finances* [Doctoral Thesis in Management, Estonian Business School]. Külalstatud aadressil <https://ebs.ee/sites/default/files/Doctoral%20Thesis/Riitsalu%20web.pdf>.
- Riitsalu, L. (2019b). *Tuleviku-minu rahaline heaolu. Kuidas nügida inimesi suurema rahalise heaolu suunas?* (lk 23). Arenguseire Keskus. https://www.riigikogu.ee/wpcms/wp-content/uploads/2019/02/Rahaline-heaolu_raport.pdf.
- Riitsalu, L., & Pöder, K. (2016). A glimpse of the complexity of factors that influence financial literacy. *International Journal of Consumer Studies*, 40(6), 722–731. <https://doi.org/10.1111/ijcs.12291>
- Riitsalu, L. (2020). *Eesti õpilaste tulemused PISA 2018 finantskirjaoskuse uuringus* (lk 32). SA Innove. Külalstatud aadressil <https://www.innove.ee/wp-content/uploads/2020/05/PISA-2018-FIN-RAPORT.pdf>.
- Riitsalu, L., & van Raaij, W. F. (2020). *Self-control, future time perspective and savings – The keys to perceived financial well-being* (p. 34) [Technical report]. Think Forward Initiative. Külalstatud aadressil <https://www.thinkforwardinitiative.com/research/self-control-future-time-perspective-and-savings-the-keys-to-perceived-financial-well-being>.
- Schmidtke, K. A., Elliott, A., Patel, K., King, D., & Vlaev, I. (2020). A randomized controlled trial to evaluate interventions designed to improve university students' subjective financial wellness in the United Kingdom. *Journal of Financial Counseling and Planning*. <https://doi.org/10.1891/JFCP-19-00014>
- Schuchardt, J., Hanna, S. D., Hira, T. K., Lyons, A. C., Palmer, L., & Xiao, J. J. (2009). Financial literacy and education research priorities. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 20(1). Külalstatud aadressil: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2225370.

- Skilton, P. F. (2011). Getting the Reader to “I Get It!”: Clarification, Differentiation and Illustration. *Journal of Supply Chain Management*, 47(2), 22–28.
<https://doi.org/10.1111/j.1745-493X.2011.03222.x>.
- Spencer, N., Nieboer, J., & Elliott, A. (2015). *Wired for imprudence. Behavioural hurdles to financial capability and challenges for financial education* (p. 64). RSA Action and Research Centre. Külastatud aadressil <https://www.thersa.org/discover/publications-and-articles/reports/wired-for-imprudence/>.
- Thaler, R. H., & Benartzi, S. (2004). Save More Tomorrow™: Using behavioral economics to increase employee saving. *Journal of Political Economy*, 112(1), 164–187.
<https://doi.org/10.1086/380085>
- The Consortium for Entrepreneurship Education (2006). National standards of practice for entrepreneurship Education. www.entre-ed.org.
- The Money Advice Service. (2015). *What is financial capability*. Financial Capability Strategy for the UK. Külastatud aadressil <https://www.fincap.org.uk/en/articles/what-is-financial-capability>.
- Turu-uuringute AS. (2019). *Eesti elanike finantskirjaoskuse ehk rahatarkuse uuring* (lk 157). Külastatud aadressil https://www.rahandusministeerium.ee/et/system/files_force/document_files/eesti_elanike_finantskirjaoskuse_aruanne_loplik_november_2019_.pdf?download=.
- Tutlys, V., Aarna, O. (2017) The concept of competence in the education reforms in Lithuania and Estonia. In M. Mulder (Ed.), *Competence-Based Vocational and Professional Education. Bridging the World of Work and Education* (pp. 381–406). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-41713-4_18
- Vabariigi Valitsus. (2020). *Põhikooli riiklik õppekava* (Määrus RT I, 14.07.2020, 24; Riigi Teataja). Vabariigi valitsus. Külastatud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014020?leiaKehtiv>.
- Venesaar, U., Täks, M., Arro, G., Malleus, E., Loogma, K., Mädamürk, K., Titov, E., & Toding, M. (2018). Ettevõtluspädevuse mudel ettevõtlusõppe arendamise alusena. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri*, 6(2), 118–155.
<https://doi.org/10.12697/eha.2018.6.2.06>
- Vihalemm, T., Keller, M., & Kiisel, M. (2013). *Kuidas parandada maailma? Kommunikatsioon sotsiaalsete muutuste kujundamisel*. Tartu Ülikool. Külastatud aadressil <https://sisu.ut.ee/kommunikatsioon/avaleht>.
- Webber, L. S., Reeve, R. A., Kershaw, M. M., & Charlton, J. L. (2002). Assessing Financial Competence. *Psychiatry, Psychology and Law*, 9(2), 248–256.
<https://doi.org/10.1375/pplt.2002.9.2.248>
- World Bank. (2020). *Financial Capability* [Text/HTML]. Responsible Financial Access. Külastatud aadressil <https://responsiblefinance.worldbank.org/en/responsible-finance/financial-capability>.
- Wuttke, E., & Aprea, C. (2018). A situational judgement approach for measuring young adults' financial literacy. *Empirische Pädagogik: EP*, 32 (3/4), 272–292.
<https://madoc.bib.uni-mannheim.de/47316/>

Financial competence as a key competence in lifelong learning. A new framework

Olav Aarna^{a1}, Leonore Riitsalu^b ja Urve Venesaar^c

^a *Estonian Business School;*

^b *University of Tartu, Johan Skytte Institute of Political Studies;*

^c *Tallinn University of Technology*

Summary

Financial competence is increasingly important due to the ageing population, changing pension systems and labour markets. Furthermore, the rapidly developing financial services and digitalisation make it more challenging to navigate financial markets. Nevertheless, individuals should manage their finances to secure and increase their financial well-being during their lifetime. Recently, the European Commission and the OECD have launched a joint programme for creating a financial competence framework for the EU (European Commission, 2021).

In Estonia, financial competence has not yet been defined, and it has not been treated as a key competence in lifelong learning. In analyses of financial competence frameworks from other countries, we see a few attempts to define the concept, although the categories and competencies listed in various frameworks are diverse. We contribute to this stream by developing a financial competence framework for lifelong learners based on theoretical and applied competence literature analyses. We aim to operationalise financial competence as a key competence in lifelong learning for enabling the more systematic design of financial education and evaluation of its outcomes.

Our analysis focuses on three questions:

- 1) What does it mean to be competent?
- 2) How to describe a key competence in lifelong learning?
- 3) How to operationalise financial competence as a key competence in lifelong learning?

First, we discuss the conceptual approaches to competence from the point of view of education and academic research. We find that it is dualistic by its nature – it is important to make explicit whether the competence is defined from society's perspective or the learner's perspective. From the society's

¹ Estonian Business School, A. Lauteri 3, Tallinn, 10114 Estonia; olav.aarna@ebs.ee

perspective, to be competent means the ability to perform a particular role, function or task. The learner's perspective stands for the expected performance based on necessary knowledge, skills and attitudes (learning outcomes) as a precondition. Based on this approach, we propose a generic model of key competence framework describing competence in terms of fields of competence, sub-competencies, performance indicators, learning outcomes and assessment criteria.

Second, we explain the main concepts related to financial competence – financial literacy, financial capability, financial education and financial well-being. We map and summarise existing financial competence frameworks and their categories from many countries worldwide, including the UK, US, Netherlands, Germany and Australia. Some of them treat financial competence as the synonym for financial capability or even financial knowledge. There is no common agreement on what constitutes financial competence.

Third, we analyse the structure of the EU entrepreneurship competence framework *EntreComp* and the Estonian entrepreneurship competence framework and analyse if and how these reflect financial competence as a sub-competence. We conclude that the description of financial literacy is expressing an important part in the content of both frameworks of entrepreneurship competence. In *EntreComp*, financial and economic literacy are described as knowing the main economic and financial principles, budgeting, taxation and finding financial resources. In the Estonian entrepreneurship competence framework, the following skills have been included in financial literacy for the systematic development of entrepreneurship education at all levels of education: coping with financial obligations; monitoring of finances; budgeting; planning financial matters; comparing and choosing financial services; awareness of the financial services offered, the economic situation, the possibilities for assistance and advice (Arro, et al., 2018). In our view, these cannot be used directly to explain the broader concept of financial competence in lifelong learning.

Finally, we propose a financial competence framework, together with definitions from the society's and the learner's perspectives and give examples of the learning outcomes and performance indicators of financial competence. The conceptualisation developed is based on the financial literacy definition used in the PISA tests (OECD, 2020) and the financial well-being concept by Brügggen et al. (2017). From society's perspective, we interpret financial competence as the ability to improve individual's and society's financial well-being and enable participation in economic life. From the individual's perspective, we see it as the motivation and confidence, knowledge and skills, attitudes and

behaviour that enable improving the financial well-being of individuals and society, and participation in economic life.

Based on the Estonian entrepreneurship competence framework, the OECD financial competence framework for adults and a review of other existing frameworks, we propose the fields of financial competence are as follows:

- managing day-to-day finances;
- planning finances;
- understanding and evaluating risks.

We suggest using the components of financial well-being defined by Brüggem et al. (2017) as the financial competence levels:

- 1) keeping the current lifestyle
- 2) reaching the desired lifestyle
- 3) achieving financial freedom.

We provide examples of the learning outcomes and performance indicators at each level across the four dimensions: motivation and confidence; knowledge and skills; attitudes, and behaviours. However, these are general examples. For defining them more precisely, setting the assessment criteria and methods requires choosing a particular target group as these depend on age and life-stage, needs and financial situation, and other circumstances.

We envisage further development of the financial competence framework together with internal and external assessment tools. The importance of the elaboration of financial competence as a key competence for life-long learning is confirmed also by the latest research where teachers indicated a need for defining the concept and explicitly adding it into the school curricula (Civitta Eesti AS, 2020), and in the recently launched second Estonian National Strategy for Financial Education (Rahandusministeerium, 2021). Future studies could empirically test our framework, define the assessment criteria and methods for specific target audiences.

Keywords: lifelong learning competence, financial competence, financial education, entrepreneurship competence, competence framework